

Isidora Jarić*Odeljenje za sociologiju, Filozofski fakultet,
Univerzitet u Beogradu
ijaric@f.bg.ac.rs***Nataša Jovanović Ajzenhamer***Odeljenje za sociologiju, Filozofski fakultet,
Univerzitet u Beogradu
natasa.jovanovic@f.bg.ac.rs*

Fenomen amerikanizacije univerziteta: Kritički osvrt Maksa Vebera

Apstrakt: Rad razmatra fenomen amerikanizacije evropskih univerziteta u istorijskoj perspektivi, osvrćući se na kritičku komparaciju visokog obrazovanja u Nemačkoj i Sjedinjenim Američkim Državama koju je Maks Veber koncipirao nakon iskustva boravka na američkim univerzitetima 1904. godine. U skladu sa predmetom i ciljem, rad je podeljen u nekoliko tematskih celina koje obuhvataju istorijski kontekst razvoja evropskog univerziteta, definisanje istraživačkog pitanja, istorijski i teorijski kontekst i definisanje nekoliko najvažnijih Veberovih teorijskih koncepata (racionalizacija, birokratizacija) koji su neophodni za razumevanje njegove analize visokog obrazovanja. Razmatra se najvažnije Veberovo delo na ovu temu (*Wissenschaft als Beruf*), te izlažu zaključci naše analize. U radu se daje pregled Veberovog poređenja dva modela univerziteta: (a) američkog, koji on vidi kao tržišno orijentisan, demokratizovan i meritokratski, i (b) nemačkog, koji vidi kao kritički, holistički i humanistički orijentisan. Uprkos uvreženom mišljenju u savremenoj veberologiji koje pledira za to da je Veber bio apologeta načina na koji funkcioniše američko visoko obrazovanje, mi u ovom radu nastojimo da pokažemo da je Veber u svojim razmatranjima ponudio daleko odmerenije viđenje stanja na univerzitetima u dve države, te da je uspeo da pokaže različite nijanse, odnosno prednosti i mane ova dva, u mnogim stvarima različita, modela visokog obrazovanja iz kojih proističu i drugačiji modeli organizacije akademskih zajednica koje unutar njih funkcionišu i oko njih gravitiraju. Iako se tekst bavi jednim delom zostavštine Maksa Vebera i raspravom koja je deo istorije socioloških ideja, osnovne ideje o kojima Veber u njoj polemše nisu izgubile na svojoj aktuelnosti i u savremenim raspravama o reformi visokog obrazovanja u Evropi.

Ključne reči: Maks Veber, visoko obrazovanje, birokratija, demokratija, proces amerikanizacije

Transformacija visokog obrazovanja, inspirisana severnoameričkim visokoškolskim sistemom obrazovanja, poslednjih dvadeset godina toliko je rasprostranjena da je postala neka vrsta podrazumevanog globalnog standarda koji ne dovodimo u pitanje. Iako se ovi procesi unutar javnog diskursa najčešće dovede u vezu, bar u evropskim okvirima, sa reformom visokog školstva, kolokvijalno nazvanom “bolonjska reforma”, sama diskusija o najboljoj organizaciji evropskog visokog obrazovanja i njegovoj potencijalnoj “amerikanizaciji” traje mnogo duže. U ovom radu bavićemo se jednim, pomalo zaboravljenim delom teorijske zaostavštine Maksa Vebera (Max Weber), u kome on, inspirisan svojim transatlanskim putovanjem, promišlja u komparativnoj perspektivi o prednostima američkih univerziteta u odnosu na nemačke (i evropske) univerzitete tog vremena.

Istorijski kontekst razvoja univerziteta

Istorijske preteče univerzitetskog obrazovanja, kakvo danas poznajemo, nastale su na evropskom kontinentu. Smatra se da je prva univerzitetska zajednica, u modernom smislu reči, nastala u Bolonji 1088. godine. Razvitak gradova, zanatstva i trgovine bio je značajan podsticaj za razvoj univerziteta i unutar drugih urbanih središta tokom dvanaestog i trinaestog veka¹. Ipak, najznačajniji podsticaj razvoju ovako shvaćenog univerzitetskog obrazovanja donose promene koje u društveni kontekst unosi kapitalistički način proizvodnje. Potrebe proizvodnje podstiču razvoj prirodnih nauka, što otvara različite oblasti istraživanja koje su bile izvan granica naučne spoznaje prethodnih epoha. Nagli razvoj nauke i istraživanja dovodi do konstituisanja novih naučnih disciplina i paralelno sa tim osnivanja novih univerziteta i fakulteta širom Evrope. U ovom dugom istorijskom periodu univerziteti su funkcionisali kao elitističke institucije kojima su mogli da pristupe samo odabrani, uglavnom privilegovani muškarci koji su pripadali povlašćenim socijalnim slojevima društva. U dugom vremenskom periodu „biti obrazovan značilo je biti neproduktivan“ (Halsey 1961, 17), stoga „nijedno društvo nije moglo da dozvoli sebi više od nekolicine obrazovanih ljudi“ (Halsey 1961, 17). To je uticalo i na organizacionu strukturu koja se sastojala od relativno malih zajednica koje je krasila unutrašnja homogenost i jasne granice između univerziteta i ostatka društva.

¹ Na primer Univerzitet u Parizu osnovan je 1160. godine, Univerzitet u Oksfordu 1167. godine, Univerzitet u Monpeljeu 1181. godine, Univerzitet u Kembridžu 1209. godine, Univerzitet u Padovi 1222. godine, Univerzitet u Napulju 1224. godine, Univerzitet u Tuluzu 1229. godine Univerzitet u Sijeni, 1246. godine, Univerzitet u Salamanci 1247. godine, Univerzitet u Sevilji 1254. godine.

U sledeći značajan razvojni ciklus evropski univerziteti iskoračuju tokom devetnaestog veka. U mnogim evropskim zemljama univerziteti se reorganizuju i prelaze pod državnu upravu². Do početka dvadesetog veka najveći broj njih (evropskih univerziteta) emancipuje se od snažnog uticaja crkve i crkvenih institucija, oko kojih su gravitirale sve dotadašnje univerzitetske zajednice, pre svega, kroz sekularizaciju univerzitetske uprave i samog nastavnog procesa³. U ovom periodu postavljaju se i temelji tri klasična modela evropskog visokog obrazovanja: (1) humboltovog u Nemačkoj, (2) napoleonovog u Francuskoj i (3) anglosaksonskog u Velikoj Britaniji (Sam & Van der Sijde 2014, 894).

Humboltov model se naziva još i nemački model visokog obrazovanja ili model istraživačkog univerziteta (eng. *research model*). Ime duuguje Vilhemu fon Humboltu (Wilhelm von Humboldt), naučniku i jednom od osnivača Univerziteta u Berlinu (1811), koji je prvi artikulirao jasne koordinate i granice odnosa između države i univerziteta: „država ima ‘obavezu da obezbedi’ sredstva za naučni rad i razvoj nauke; (...) da ima glavni nadzor nad naučnim institutima, (...) da se (...) brine za to da univerzitetima obezbedi pogodne nastavnike te da između univerziteta s jedne strane i akademija i arhiva s druge strane dolazi do živahne razmene i plodonosne konkurencije; i kao treće, država mora biti svesna da ona više od toga u oblasti nauke ne može ništa da učini“, kaže Humbolt (Leissmann 2008, 102). Kao što se i iz ovog kratkog citata može videti, ovaj model univerziteta visoko vrednuje ideal akademske slobode i autonomije u odnosu na državu (u nastavnom, istraživačkom i saznavnom procesu). Unutar ovog tipa univerziteta istraživački rad se smatra izuzetno važnim. „Nastavnici su dužni da istražuju kako bi uopšte mogli da predaju. Oni nisu tu za studente, već su i jedni i drugi tu zbog nauke“ (Ash 2006, 274) i proizvodnje novih znanja. Tako, unutar ovog modela proizvodnja novih znanja (istraživanje) i prenos znanja (nastava) postaju centralne misije univerziteta. Ovo je model centralizovanog sistema visokog obrazovanja koji finansira država.

² U Italiji, na primer, posle 1870. godine, u Španiji 1876. godine, u Francuskoj posle 1896. godine.

³ U Engleskoj se aktom Parlamenta iz 1871. godine (*The Universities Tests Act 1871*) ukidaju dotadašnji „testovi“ koji su onemogućavali rimokatolicima i nehrišćanima da preuzimaju profesorska zvanja, stipendije, studente i druge laičke službe na univerzitetima u Oksfordu, Kembridžu i Durhamu. Takođe je zabranio verske testove za „bilo koji stepen (osim stepena božanstva)“. Neposredni povod za donošenje ovog zakona bio je slučaj Nume Edvarda Hartoga (Numa Edward Hartog), prvog jevrejskog *Senior Wrangler* (vrhunskog studenta matematike na Univerzitetu Cambridge). U literaturi se ova pozicija opisuje kao: „najveće intelektualno dostignuće koje se može postići u Britaniji“ v. Forfar 1996) u istoriji Univerziteta u Kembridžu, koji nije mogao da prihvati stipendiju koja bi se inače rutinski nudila, jer nije mogao da se pretplati na traženi test zbog svoje religije. Njegovo svedočenje pred Domom lordova pomoglo je u usvajanju zakona, nakon što su Lordovi dva puta blokirali slične zakone 1869. i 1870. godine.

Napoleonov model, koji se još naziva i francuskim modelom visokog obrazovanja ili modelom profesionalne obuke (eng. *training model*), posmatra visokoškolske ustanove javnim entitetima koji su deo centralizovanog sistema kojim upravlja država. Misija ovog univerziteta je da svoje studente obuči i omogući im ovladavanje profesionalnim veštinama na visokom nivou, kako bi nakon diplomiranja bili kadri da funkcionalno doprinesu unapređenju postojećeg društvenog i privrednog sistema. Unutar ovog modela, profesionalno obrazovanje je shvaćeno kao vitalna alatka za profesionalno formiranje studenata i njihovo buduće socijalno pozicioniranje.

Anglosaksonski (britanski) model je, moglo bi se reći, manje razvijen u pogledu usmerenosti ka profesionalnom osposobljavanju studenata. Nasuprot prethodna dva, ovaj model akcenat stavlja na relativno široko shvaćeno opšte obrazovanje, gurajući u drugi plan predmetno specifična specijalistička znanja i sadržaje orijentisane ka savladavanju određenih profesionalnih veština. Ukratko, ovaj model ne priprema studente za konkretne profesije (poput na primer francuskog modela) ili za istraživanje i uzimanje učešća u proizvodnji novih znanja (poput nemačkog modela) nakon diplomiranja, već je usmeren na izgradnju ličnosti i usvajanje određene profesionalne etike ponašanja i delanja. Zbog toga je ovaj model u literaturi poznat i kao model usmeren na izgradnju ličnosti (eng. *personality model*). Na nivou organizacione strukture, ovaj model se razlikuje od prethodna dva jer visokoškolske ustanove nisu deo centralizovanog sistema koji moderirara država, već je sistem organizovan kao skup institucionalno autonomnih jedinica (univerziteta) koje se ne mogu oslanjati na stabilno državno finansiranje (kao u slučaju nemačkog i francuskog modela). Ove jedinice su autonomne u kreiranju kurikuluma kurseva (što nije slučaj sa francuskim modelom), procedura za izbor nastavnika, ciljeva i organizacije nastave. Odsustvo stabilnog finansiranja univerzitete unutar ovog sistema uvodi u kompetitivni odnos u kome se prestiž meri brojem studenata koji priželjkuju da upišu određeni univerzitet. Kako bi univerziteti postigli željenu efikasnost i obezbedili neophodna finansijska sredstva za funkcionisanje, najčešće se opredeljuju za profesionalni menadžment koji vodi računa o institucionalnom finansiranju i zapošljavanju. Opšti okvir unutar koga anglosaksonski model sistema visokog obrazovanja funkcionise propisuje država, dok su za procese provere kvaliteta i nadzor odgovorna nezavisna tela i institucije (Herbst et al. 2011)

U kolonijalnom periodu (tokom devetnaestog i dvadesetog veka), ti modeli visokog obrazovanja se proširuju i na ostale kontinente (Arthur & Little 2010) uz manje ili veće modifikacije koje su omogućavale da se model uklopi u lokalni društveni i univerzitetski kontekst. I danas, moguće je prepoznati elemente ovih klasičnih evropskih modela visokog obrazovanja i u savremenim univerzitetskim praksama i javnim polemikama o mogućim putanjama razvoja savremenih univerziteta.

U SAD razvoj univerziteta prati sličnu putanju. Prve koledže osnivaju verske grupe, ali pokret za slobodnim javnim obrazovanjem dovodi već 1865. godine do osnivanja dvadestjednog državnog univerziteta. Pojedini autori (npr. Carls- sen et al. 2009) tvrde da je nemački model visokog obrazovanja bio model koji su pratili američki univerziti u formativnom periodu. Ipak, u ovu konstataciju nisu svi uvereni, pa tako Eš tvrdi da su od samog početka američki univerziteti bili: „jedinstvene kreacije koje su kombinovale elemente preuzete iz britanskog, nemačkog i drugih evropskih univerzitetskih sistema sa lokalnim invencijama“ (Ash 2006, 249). Kako god, neupitno je da već u ranom dvadesetom veku uni- verziteti u SAD počinju da stvaraju sopstveni model visokog obrazovanja kako bi stvorili pretpostavke za njegovo omasovljenje. Taj novi model poznat je kao angloamerički model ili, upravo zbog kombinovanja različitih elemenata tri kla- sična modela evropskog visokog obrazovanja, kao hibridni model.

Veberova transatlantska avantura

Trinaestonedeljni boravak u SAD smatra se jednom od najvažnijih preket- nica u životu Maksa Vebera (Max Weber), kako na ličnom, tako i na teorijskom planu. Njegovu uspešnu uzlaznu akademsku karijeru iznenada je prekinula men- talna bolest, zbog koje se on povlači na nekoliko godina iz akademskog života. Put na veliki *Međunarodni kongres umetnosti i nauke (International Congress of Arts and Sciences)* u Sent Luisu 1904. godine⁴ okončao je letargični period Veberovog života i vratio ga njegovom pozivu. Tokom putovanja Veber priku- plja obimnu iskustvenu građu na osnovu koje potom formuliše prateće teorijske paradigme, jednim delom inspirisane njegovom komparativnom analizom druš- tvene dinamike Evrope i SAD (za više videti: Offe 2005; Loader & Alexander 1985). Put u Ameriku bio je presudan i za završavanje, a potom i objavljivanje njegovog, verovatno najčuvenijeg dela, studije *Protestantska etika i duh kapitalizma (Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus)*.⁵

Ne manje važna posledica Veberovog boravka u SAD bio je snažan ideološki zaokret i zauzimanje daleko liberalnijih stavova u odnosu na njegova teorijska promišljanja pre 1904. godine. Ako izuzmemo pojedine konstante Veberovog ideološkog profila (poput glorifikacije nemačkog nacionalizma i militarizma), njegovi teorijski stavovi su se menjali u saglasju s istorijskim događajima i ak- terskim uticajima kojima je bio izložen sa različitih strana. Jedan od takvih uti-

⁴ Sadržaj Kongresa i spisak izlagača videti u Rogers (2011).

⁵ *Protestantska etika i duh kapitalizma* (Veber 2011) objavljena je 1905. godine i u toj čuvenoj monografiji Veber se više puta osvrće na poređenje s Amerikom (posebno kada govori o puritanizmu, metodizmu, američkim sektama, ali i o političkoj i ekonomskoj zoni).

caja bio je put u SAD tokom koga je došao u dodir s načinom funkcionisanja i prednostima parlamentarne demokratije i razvijenog kapitalizma. U tom periodu on strasno kritikuje „diletantizam“ Vilhelma Drugog (Wilhelm II) i poziva na uklanjanje brojnih aberacija iz nemačkog parlamentarnog života (za više videti: Eliason 2000, 139; Radkau 2009, 337) za koji kaže da je „ništavan“ (Veber 2006, 271). Odlazak u SAD imao je i dalekosežne vrednosno-političke implikacije u njegovoj biografskoj jednačini (Jovanović Ajzenhamer 2019, 39), što je nesporno uticalo i na razvijanje njegovog interesovanja za kritičko izučavanje visokog obrazovanja u SAD i u Nemačkoj.

Budući da je jedan od najvažnijih metoda, koje je Veber istovremeno i proučavao i koristio, uporedni metod,⁶ ne treba da čudi da je često posezao za primenom istog kada je razmatrao odnos nemačkog i američkog društva. Primena metoda poređenja naročito dolazi do izražaja kada je reč o Veberovom interesovanju za razlike u američkoj i nemačkoj akademskoj zajednici. Vebera su razvoj naučnog podmlatka, odnos prema vrednosnoj neutralnosti i dolaženju do onoga što on naziva objektivnim činjenicama (Weber 1989, 212), kao i javna uloga intelektualca veoma intrigirali, te stoga nije iznenađujuće što je na primeru jednog drugačijeg obrazovnog sistema nastojao da ukaže na pojedine maligne pojave koje su nemački univerziteti vrlo predano i istrajno gajili. No, slika Veberovog shvatanja karaktera i uloge američkog, odnosno nemačkog visokog obrazovanja nipošto nije jednodimenzionalna i površna – situacija je, naime, i teorijski i praktično mnogo kompleksnija od pukog detektovanja problema sa kojima su se nemački fakulteti suočavali. Veberove analize su, po pravilu, slojevite i iziskuju minuciozniju analizu i razumevanje različitih aspekata proučavane pojave. Upravo to je predmet ovog rada: uporedna analiza Veberovih argumenata o prednostima, odnosno o manama i jednog i drugog sistema visokog obrazovanja – starog, konzervativnog, idealističkog, plutokratskog i harizmatiskog nemačkog modela akademije s jedne strane, i novog, modernog, demokratskog, interaktivnog i hibridnog američkog principa fakultetskog obrazovanja, s druge strane.

Iako Veber poređenje nemačkog i američkog obrazovanja (kao i drugih segmenta društvene strukture) „provlači“ na više mesta, jezgro te debate nalazimo u njegovom predavanju o nauci kao pozivu (*Wissenschaft als Beruf*) koje je održao u Minhenu 7. novembra 1917. godine (za više videti u: Owen & Strong, 2004). Podatak o nemaloj vremenskoj distanci između puta u Ameriku i časa koji je održao minhenskim studentkinjama i studentima ide u prilog postojanosti njegovih zaključaka. Drugim rečima, argumenti izneti u ovom predavanju nisu rezultat neposrednog avanturističkog zanosa boravkom u SAD, već su ishod jednog dužeg i temeljnijeg promišljanja i istraživanja na tu temu. U ovom radu, akcenat će biti stavljen upravo na analizu tog predavanja.

⁶ Za više videti u Ilić (2017, 77–85).

U pomenutom eseju Veber otvora više tema (pre svega šta uopšte znači biti naučnik, odnosno šta su specifičnosti nastavnog poziva tj. duha⁷ profesorskog poziva), ali mi se u ovom radu nećemo upuštati u dublju problematizaciju tih dimenzija Veberove misli. Fokus analize biće usmeren ka tzv. eksternim faktorima koji oblikuju akademsku zajednicu (Veber 1998, 55), a koji su u neposrednoj vezi s Veberovim američkim iskustvom.

Originalnost Veberovog pristupa temi ogleda se u, najmanje, dva aspekta. Prvo, sagledavanje, poređenje i tumačenje dinamike rada na nemačkim i američkim fakultetima otvara i rasvetljava mnogo šira (teorijska) pitanja koja su za Veberov rad od fundamentalnog značaja. Koncepti birokratizacije, racionalizacije, individualizacije, sekularizacije i modernizacije prelamaju se upravo preko spektra nijansi koje nude (anglo)američki, odnosno nemački model visokog obrazovanja. *Ergo*, priča o poređenju ova dva modela univerzitetskog ustrojstva daje još jedan disciplinarno uži, ali saznajno ništa manje vredan doprinos u opšteteorijskoj paradigmi o pomenutim procesima.

S druge strane, dilema sa kojom Veber suočava svoje slušaocce – da li je univerzitet mesto koje nalikuje na tržište na kome vlada kapitalistička logika ostvarivanja profita, i na kome profesori i studenti razmenjuju svoja dobra (znanje i novac), ili, pak, amfiteatri treba da budu mesto na kome mladi umovi stiču sveobuhvatno, kritičko i holističko obrazovanje, tema je koja i danas budi strasti unutar akademske zajednice ali i šireg društvenog konteksta. S tim u vezi valja naglasiti da Veberova misao ide prilično ispred svog vremena, te da je veoma originalna. U skladu s navedenim, naše osnovno istraživačko pitanje je koje su, prema mišljenju Maksa Vebera, prednosti a šta su mane procesa amerikanizacije nemačkih univerziteta na početku dvadesetog veka, te kako se njegova istraživanja i promišljanja mogu povezati sa savremenim izazovima visokog obrazovanja?

Teorijsko-ideološki obrt u Veberovom sociološkom programu

Marijana Veber (Marianne Weber), nemačka sociološkinja, aktivistkinja i supruga Maksa Vebera, dokumentovala je Veberov neskriveni entuzijazam u vezi sa društvenim pojavama koje je pomno istraživao boraveći u Sent Luisu, Vašingtonu, Njujorku, Filadelfiji, Nju Orleansu, Bostonu i drugim američkim gradovima (Weber 1975, 279–304). Veber je veoma živahno i predano ukazivao na eklatantne političke, infrastrukturne i kulturne (tačnije, religijsko-kulturne) prednosti modernog, racionalnog, sekularnog i birokratski ustrojenog američkog društva. Tamna senka preći će preko Veberovog inicijalnog oduševljenja

⁷ Za više o genezi i značaju pojma duha u Veberovim delima videti u Jeremić Molnar i Molnar (2013).

opštom birokratizacijom društva tek nekoliko godina kasnije, ali te 1904. godine on je još uvek prilično posvećen proučavanju višestrukih prednosti racionalizacije različitih sfera društvenog života. Stanje koje je zatekao u SAD na početku dvadesetog veka Veberu je izgledalo kao kulminacija pomenutih procesa koji su na evropskom tlu započeti, ali nisu tu i dovršeni. S druge strane, Veber posmatra američko društvo kao svojevrсни kontrolni slučaj za evropske procese transformaciju⁸ o kojima je tako predano razmišljao.⁹ Budući da je bio liberal, u smislu apologije individualnih prava (Jovanović Ajzenhamer 2019, 126–127),¹⁰ nije iznenađujuće da je visok stepen individualizacije javnog i političkog života u Americi kod Vebera proizveo egzaltiranu recepciju. *Nexus* između modernog kapitalizma i liberalne (parlamentarne) demokratije, koji je bio jedna od glavnih okosnica i inspiracija Veberove sociologije *en général*, došao je do izražaja upravo u Americi početkom dvadesetog veka. Imajući sve navedeno u vidu, logično je da u Veberovim delima permanentno nalazimo na referisanje na stanje u SAD (Offe 2005, 49).

Šire sagledavanje obima i intenziteta uticaja američkog iskustva na stvaralaštvo Maksa Vebera daleko prevazilazi obim ovog rada (za više o tome u: Offe 2005; Loader & Alexander 1985), te ćemo na ovom mestu podvući samo nekoliko najznačajnijih tema koje su ga istraživački inspirisale. Veber je, najpre, pažnju usmerio na proučavanje američke administracije, javne uprave i sudskog sistema. Iako se ne poziva direktno na Tokvilove (Alexis de Tocqueville) nalaze, pravni ugao Veberove analize u velikoj meri predstavlja polemiku sa zaključcima koje je dao francuski liberal. Drugo, Veber je pomno pratio dešavanja na političkoj sceni SAD, a naročito ga je zanimala unutrašnja dinamika suštinski (a ne samo nominalno) demokratskog partijskog sistema i način na koji dvopartijski i predsednički sistem funkcionišu u svom punom obimu (Offe 2005, 58–64).

⁸ Političkih režima, sistema obrazovanja, religijskih praksi i sl.

⁹ Veberov odnos prema Americi omogućava da se problematizuje pitanje definicije Okcidenta (samim tim i odnosa prema Orijentu) u Veberovim analizama. Drugim rečima, da li je pod pojmom Zapada i Okcidenta Veber podrazumevao samo Stari kontinent ili je uključio i Novi svet? Da li je hrišćansko-kapitalistička realnost prefiks Okcidenta ili je američka kultura slučaj *per se* (Offe 2005, 43)? To je svakako jedno od još uvek nedovoljno istraženih pitanja koje „muči“ savremene proučavaoce Vebera i na njega ne možemo dati konačan odgovor. Iako se u ovom radu nećemo baviti tom temom, želimo da skrenemo pažnju i na ovaj veoma važan i za istraživanje inspirativan aspekt Veberovog odnosa prema Americi.

¹⁰ „On (Veber, prim.aut.) jeste bio liberal u smislu zagovaranja neotuđivosti individualnih prava (u skladu s američkim modelom i za razliku od socijalističke ideologije o kojoj će biti reči kasnije), ali ne i u smislu *Rechtsstaat*-a (ideje da je legislativa iznad čoveka) već upravo u obliku svojevrsnog *duumvirate* između parlamentarne demokratije i cesarizma“ (Jovanović Ajzenhamer 2019, 126–127).

Ako pogledamo predavanje o politici kao pozivu (*Politik als Beruf*), koje je održano u Minhenu u januaru 1919. godine (Veber 2006, 433–480), videćemo da, kao i u slučaju visokog obrazovanja, Veber poredi nemačku s američkom situacijom, te objašnjava zašto je u mladoj državi prava plebiscitarna demokratija uspela. Veber se ograđuje od daljih prognoza u vezi sa profesionalizacijom političkog poziva u Americi, te navodi da se pojedine anomalije, poput korupcije, već naziru (Veber 2006, 463; 2014, 84). Ipak, ovi uvidi ne umanjuju njegovu fasciniranost načinom na koji funkcioniše meritokratija „preko Okeana“. Treba, naravno, imati u vidu da oba predavanja (i o politici i o nauci kao pozivu) karakteriše spoj između filozofskog i praktičnog, uz napomenu da je izlaganje o politici kontekstualizovano političkom dramom koja se odvijala na pozornici Evrope (Owen & Strong 2004, xxxiv).

Veber je, kao što smo već rekli, tematizovao i pitanja koja se tiču religijskog aspekta američkog života. Naročito interesovanje pokazuje za protestantske sekte, ali i vibrantan, donekle ambivalentan, ali nadasve harmoničan odnos između (sekularne) države i nesputanog (privatnog) verskog pluralizma. Bez pretenzija da ulazimo u eksplanaciju jednog od verovatno najviše proučavanog motiva čitave veberologije (načina na koji se protestantski puritanizam začeo na Starom Kontinentu dalje razvio u američkim kolonijama, a potom i u samim SAD), na ovom mestu samo naglašavamo da je religiološko izučavanje Amerike možda najuočljivije budući da zauzima nemali deo *Protestantske etike i duha kapitalizma*, gde se Veber perzistentno osvrće na taj primer, posebno čitajući američki *ethos* u ključu legata Bendžamina Frenklina (Benjamin Franklin) i kralica poput one da je „vreme novac“ (za više videti u Veber 2011)

Na kraju, Veber je jedan deo istraživačkog fokusa usmerio na proučavanje američkog visokog obrazovanja, a u sklopu razumevanja procesa selekcije i kandidovanja pojedinaca za vodeća mesta u državi. Mada su njegove analize znatno šire od ovog, primarnog istraživačkog cilja (Offe 2005, 64–66), treba imati na umu da je Vebera pre svega interesovala praktična (pa i didaktička) dimenzija organizacije nastave na američkim univerzitetima.

Nemački sociolog Klaus Ofe (Claus Offe) s pravom zaključuje da su Veberova uistinu kratkotrajna, ali veoma detaljna istraživanja u Americi fokusirana na četiri pomenute teme. U sve četiri pomenute sfere Veber je nastojao da da odgovor na pitanje: Da li je na delu fenomen evropeizacije Amerike ili je pak u pitanju obrnut proces koji podrazumeva amerikanizaciju Starog kontinenta (Offe 2005, 45)?

Promišljajući o prva tri istraživačka polja, složićemo se sa Ofeom, Veber prepoznaje elemente evropeizacije američke kulture i načina života (i tu se, kao što smo rekli, dešava kulminacija procesa racionalizacije u različitim sferama društvenosti). Za razliku od pomenutog, u polju obrazovanja on identifikuje suprotan proces. U svakom slučaju, upoznavanje s liberalnom političkom kultu-

rom, skoro dovršenim procesom sekularizacije (koji nije okrnjio privatnu religioznost), razvijenim kapitalizmom i visokim obrazovanjem koje je modelovano tako da odgovara navedenim procesima, učinilo je Vebera daleko liberalnijim (u odnosu na poziciju koju je zastupao na početku karijere). Tek pred kraj života Veber će ponovo doživeti konzervativni zaokret (Molnar 2014, 9). Uprkos tome, njegovo američko iskustvo ostavilo je dubok trag u njegovim teorijskim promišljanjima.

Veberova komparacija američkih i nemačkih univerziteta

Siže Veberove analize američkog visokog obrazovanja nalazimo u njegovom eseju o nauci kao pozivu (*Wissenschaft als Beruf*). U prvom delu ovog predavanja,¹¹ koji je posvećen tzv. eksternim faktorima koji oblikuju rad nastavnika na univerzitetima (Veber 1998, 55), Veber koristi primer američkih fakulteta da bi ilustrovao probleme i izazove sa kojima se suočava nemački visokoobrazovni sistem. Tokom boravka u SAD Veber je intenzivno razgovarao s kolegama sa Harvarda i sa još nekoliko univerziteta (Offe 2005, 64), i nastojao da kroz neposredno iskustvo tamošnjih predavača dobije potpuniju sliku društvene, političke i akademske dinamike na američkim fakultetima (Offe 2005, 47–48). Budući da je sfera obrazovanja jedini domen u kome Veber vidi reverzibilan proces (umesto „evropeizacije američkog društva“ na delu je „amerikanizacija evropskog iskustva i institucija“, v. Offe 2005, 66), veoma je zanimljivo ukazati na one aspekte i argumente koje on mapira kao kvintesenciju razlike između dva različita modela univerziteta – konkurentno orijentisanog visokog obrazovanja i sveobuhvatnog, humanistički pozicioniranog fakultetskog obrazovanja.

Da bi objasnio razlike u vrsti znanja koju nemački, odnosno američki studenti i studentkinje dobijaju, te odnosu koji se formira prema nastavnicima, Veber najpre poredi prirodu profesorskog poziva u ove dve zemlje. Kako on navodi, u Nemačkoj je na delu svojevrsna prekarizacija naučnog podmlatka (Veber 1998, 58). U Nemačkoj mladi nastavnici i saradnici ne dobijaju nikakvu materijalnu nadoknadu za svoj rad. Drugim rečima, samo oni koji dolaze iz klasno povlašćenih pozicija mogu da se bave naukom i da uđu u trku za o(p)stajanje na univerzitetu. Kada odbrane doktorsku disertaciju mladi naučnici mogu da postanu predavači (*Privatdozent*), ali oni za svoje časove ne dobijaju nikakvu novčanu nadoknadu. Jedinu finansijsku dobit ostvaruju od studenata koji, ako žele, mogu

¹¹ U drugom delu izlaganja Veber se bavi samim značenjem pojma „nastavnik“ i postavlja i odgovara na pitanja u vezi sa time šta znači nastavnički poziv, šta je duh nauke itd. No, za našu temu je najinteresantniji prvi deo eseja u kome Veber pravi poređenje modela visokog obrazovanja i ekstrapolaciju promena koje će se u Nemačkoj neminovno dogoditi.

da im daju novac. Tek nakon habilitacije nemački univerzitetski nastavnik može da računa na redovnu platu (Veber 1998, 55–56). Dakle, da bi nastavni deo rada bio isplativ za nemačkog profesora on iza sebe mora da ima već ozbiljan naučno-istraživački trag uobličien u habilitacionoj tezi. U Nemačkoj se, zaključuje Veber, naučni rad ceni mnogo više od nastavničkog poziva (Veber 1998, 61).

Potpuno drugačiju univerzitetsku scenografiju Veber zatiče u Americi. U SAD mladi ljudi počinju da rade kao asistenti i za svoj rad su uredno plaćeni na mesečnom nivou. Istini za volju, radi se o malim novčanim nadoknadama (u rangu plata koje dobijaju nekvalifikovani manuelni radnici), ali institucija redovnog plaćanja mladih saradnika omogućava da se na fakultetima nađu nastavnici iz različitih socijalnih slojeva što univerzitetsku kulturu čini znatno heterogenijom, dinamičnijom i uistinu demokratskom. Takođe, u Nemačkoj kada kandidat osvoji poziciju *Privatdozent-a* to, po pravilu, znači da će na toj katedri dočekati i svoje poslednje radne dane. S druge strane, u Americi nastavnici lako mogu da izgube posao ukoliko ne ispunjavaju kriterijume za napredovanje – kako nastavne, tako i naučne (Veber 1998, 55–56).

Suma Summarum, u Nemačkoj samo socijalno privilegovani muški naučnici (i u mnogo manjoj meri žene akademkinje (za više o ženama u akademiji u Nemačkoj u to doba videti u: Jarić i Jovanović Ajzenhamer 2020) mogu da izdrže da godinama (možda čak i više od decenije!) rade na svom doktoratu, potom na habilitacionoj studiji, da drže časove besplatno (nekad i po dvanaest časova nedeljno), ali kada jednom osvoje poziciju profesora gotovo je sigurno da je nikada neće izgubiti. Kada postanu redovni profesori nastavnici najčešće imaju samo po tri sata predavanja nedeljno, ali za taj neveliki angažman dobijaju prilično veliku platu. Američko nastavničko i naučno iskustvo je potpuno drugačije i ne sadrži tako velike diskrepancije u nivoima nastavničkog posla – mladi ljudi se na ranom uzrastu uključuju u rad fakulteta sa pozicije asistenta koji ima redovnu platu. Institucija habilitacije ne postoji, međutim, čak ni kada predavač napreduje u zvanjima ne postoji garancija da će na tom konkretnom Univerzitetu i ostati – sve zavisi od individualnog učinka i rezultata na studentskim i institucionalnim evaluacijama. Imajući navedeno u vidu, Veber zaključuje da je u Nemačkoj na delu plutokratski model nauke i nastave, dok u Americi imamo pravu, zaokruženu demokratizaciju visokog obrazovanja (Veber 1998, 56).

Raskorak između visokog obrazovanja ove dve zemlje utemeljen je na još jednoj varijabli koja nadilazi socijalnu, političku i organizacionu trajektoriju, i tiče se isključivo faktora sreće, odnosno slučajnosti, kako tu pojavu definiše Maks Veber. On kaže da se u Nemačkoj lako može desiti da ispunjavate sve prethodno navedene kriterijume (dolazite iz imućne porodice, doktorirali ste, a potom i habilitirali, imate zavidno istraživačko iskustvo i čvrsto utemeljeni naučni renome), ali da ipak nikada ne postanete *Privatdozent*. I zato Veber navodi da kada ga studenti pitaju šta je potrebno da bi bili univerzitetski profesori

on na prvom mestu kaže da im je potrebna sreća (Veber 1998, 59). S izvesnom dozom brutalnosti Veber zaključuje da kandidate koji žele da se bave naukom treba pitati ovo: „Verujete li da ste kadri da godinama bez gorčine i štete po svoj unutrašnji život podnosite da vam pretpostavljaju mediokritete?” Uvek jasno isti odgovor ‘Naravno! Živim jedino za svoj poziv.’ Pa ipak, lično sam upoznao tek nekolicinu kojima takva situacija nije nanela unutrašnju štetu“ (Veber 1998, 63). U SAD je, po njegovom mišljenju, situacija značajno različita. Kako Veber navodi, može da se desi da ne prime najboljeg kandidata, ali će primiti onog koji je na drugom ili na trećem mestu na skali uspešnosti i talenta, i na taj način će najbolji ima ipak zauzeti mesta koja zaslužuju (Veber 1998, 60).

Ipak, na čemu Veber temelji ideju o „nadolazećoj amerikanizaciji nemačkih fakulteta“? Odgovor na to pitanje se krije u razlikama između prirodnih i tehničkih nauka s jedne strane, i društveno-humanističkih nauka s druge strane. Veber svoje slušaoce podseća na to da su fakulteti prirodnih i tehničkih nauka u Nemačkoj već uveliko prihvatili američki model visokog obrazovanja (Veber 1998, 58). To ilustruje dvema činjenicama: (a) da su fakulteti tehničkih i prirodnih nauka već ukinuli habilitaciju kao neophodni uslov za nastavničko zvanje i (b) da u nastavi angažuju sve mlađe kandidate (i kandidatkinje jer je na medicinskim fakultetima bilo više naučnica nego što je to bio slučaj sa drugim disciplinama – za više videti u Mazón 2003). Veber zapravo priprema svoje kolege na nadolazeći talas amerikanizacije visokog obrazovanja i u sferi filozofije, prava, ekonomije i sociologije. Duh Amerike provejava čitavim nemačkim životom, kaže on (Veber 1998, 59), ali to postaje naročito vidljivo upravo u polju obrazovanja u kome će polako iščezavati aristokratski modeli upravljanja (Veber 1998, 62) koji su krasili klasičan nemački model univerziteta. No, iako će razvijanje duha amerikanizacije na univerzitetima nužno značiti demokratizaciju akademske sfere, situacija nipošto nije jednodimenzionalna, upozorava Veber.

Iako, dakle, dosadašnja analiza ukazuje na to da je Veber bio apologeta američkog modela visokog obrazovanja i veliki kritičar plutokratske i klijentelističke atmosfere na nemačkim univerzitetima, postoji i „druga strana medalje“. Pogledajmo najpre kako on tumači odnos studentkinja i studenata prema svojim nastavnicima s jedne strane, odnosno s druge strane Atlantika. Mada je Veber imao otklon od toga da predavači treba da budu proroci, demagozi i politički predvodnici, nije teško iščitati prezir koji gaji prema odnosu koji američki studenti imaju prema svojim profesorima. „Mladi Amerikanac ne poštuje ništa niti ikoga, ni tradiciju ni bilo kakvu službu... On za svog profesora jednostavno misli: ovaj čovek mi prodaje znanje i metode za novac mog oca, upravo kao što piljarica prodaje kupus mojoj majci. I to je to. Ako je profesor na primer izuzetan fudbaler, onda će ga on u ovoj oblasti smatrati svojim vođom. Ako pak ovaj to nije (ili ako nije nešto slično u nekom drugom sportu), onda je on samo profesor i ništa više. Nijednom mladom Americancu nikada neće pasti na um

da bi mu njegov profesor mogao prodavati ‘pogled na svet’ ili valjana pravila ponašanja u životu“ (Veber 1998, 89). Namerno ironičan i prenaglašen u svojim izjavama, Veber zaključuje da iako Nemci naravno odbacuju takav odnos prema univerzitetkim profesorima, to ne znači da u takvom stavu ne postoji „neko zrnice istine“ (Veber 1998, 89), niti pak znači da to nije budućnost svih (evropskih) univerziteta – naprotiv!

Na ovu kritiku američkog modela obrazovanja nadovezuje se pitanje (intelektualne) autonomije nastavnika. Pred-birokratski sistem nemačkog visokog obrazovanja omogućava profesorima da svoja predavanja komponuju u skladu s načelima poštovanja svetosti nastavničkog poziva. Možemo se složiti sa Rejmonom Aronom (Raymond Aron) da je Veber gotovo patetičan u svojoj nostalgičnoj i romantičnoj odbrani čistote nauke i objektivnog načina razmišljanja (Aron 1998, 13), ali on ipak vrlo vešto, u najboljem maniru neokantizma, brani svoj stav da objektivnost i vrednosti treba razdvojiti, te da u amfiteatrima nema mesta demagogiji i ideološkoj indokrinaciji. Nastavnici treba da zagolicaju kritički kapacitet mladih umova i da probude radoznalost kod studenata kako bi progovorili „jezikom činjenica“, a ne vrednosno prebojenim političkim stavovima. Nauka je, prema Veberovom mišljenju, „stručno organiziran poziv u službi samoodređenja i spoznaje međusobne povezanosti činjenica, a ne milodar kojim nam vidovnjaci i proroci udjeljuju spasenje i obavljenje ili sastavni dio umovanja mudraca filozofa o smislu svijeta...“ (Veber 1989, 178). Nemački univerziteti su, uprkos pojedinačnim anomalijama, ipak uspjeli da zadrže taj konzervativni pristup nauci i epistemologiji, smatra Veber. U Americi ta vrsta logike nije imanentna univerzitetima jer su oni samo puki poligon za sticanje resursa koji će mlade naraštaje dobro udomiti na tržištu rada. U takvoj konstelaciji, malo je mesta za autentični intelektualni (i politički) razvoj nastavnika.

Politika, privreda i visoko obrazovanje su u tesnoj vezi čije je vezivno tkivo upravo proces birokratizacije, napominje Veber. U Americi proces birokratizacije počinje unutar partija (tako što se formira poseban esnaf činovnika-političara), dalje se prelijeva na čitav upravni aparat i demokratiju na najvišem državnom nivou, a svoje implikacije naravno ima i u obrazovnom sistemu. Univerziteti, tehničke i vojne akademije, novinarske škole, trgovačke i zanatske škole – svi imaju jedan te isti cilj, navodi Veber, a to je da se namiri „žudnja njihovih vaspitanika za prebendama“ (Veber 2014, 74). Birokratizacija visokog obrazovanja čini da se školovanje sužava ka nužnim znanjima i iščezava ideal holističkog obrazovanja koji se i dalje održava na nemačkim fakultetima. Veber zaključuje: „Sigurno je da birokratija nije, ni izdaleka, jedini moderni vid organizacije, kao što ni fabrika, ni izdaleka, ne predstavlja jedini oblik industrijskog rada. Ali obe predstavljaju oblike koji daju pečat sadašnjem dobu i doglednoj budućnosti. Budućnost pripada birokratizaciji...“ (Veber 2014, 74).

Da se vratimo u usko definisano polje akademije: iako depersonalizacija pozicija i birokratski model selekcije kadrova u visokom obrazovanju obezbeđuje jednakost šansi i stavlja branu uspostavljanju plutokratije ona, s druge strane, guši originalnost i harizmatički potencijal intelektualnog (naučnog i nastavničkog) kapitala. Za razliku od piljarice koja prodaje kupus, profesorski poziv podrazumeva pružanje znanja, metoda i uvida u jasnoću pojmova i tehnika uz pomoću kojih ih možemo proučavati. To može da pruži samo onaj koji poseduje kvalitete veće od običnog prodavca veština koji su potrebni za obavljanje nekog konkretnog posla (Veber 1998, 91). Iako se u predavanju o nauci kao pozivu ne poziva na sintagmu „gvozdenog kaveza birokratije“, možemo zaključiti da je američko visoko obrazovanje blizu stadijuma u kome bi se studenti i profesori našli zaključani u jedan takav kavez. *Ergo*, (anglo)američki model univerziteta pruža uvid u budućnost nemačkog visokog obrazovanja, i ukazuje na prekopotrebne korekcije koje stari, evropski akademski kontekst treba da unese u svoje redove. Međutim, birokratizacija fakulteta dovodi do svojevrstne banalizacije i pretvaranje čitavog školstva u puku trampu novca za glavicu kupusa (da se poslužimo Veberovom metaforom).

Zaključak

Iako je politički poziv Vebera mnogo više zanimao nego naučni, on je sa dosta pažnje i ljubavi pristupao promišljanju nastavnog i naučnog poziva. Nije bio zadovoljan stanjem na nemačkim univerzitetima: presporo i neizvesno napredovanje mladih kolega i koleginica, prečesto unošenje političkih programa u učionice, indolentnost studenata i studentkinja, plutokratija, nedostatak gipkosti i prilagodljivosti savremenim tržišnim pravilima – sve je to mučilo nemačkog sociologa (Veber 1989, 1998). S druge strane, alternativa oličena u američkom modelu visokog obrazovanja, iako oslobođena „bolesti“ klijentelizma i dobijanja radnog mesta na univerzitetima uz pomoć neizvesnog faktora „sreće“, erodira idealistički duh humboldtvske vere u moć naučnog zanosa, kritičkog promišljanja i potencijalno stvaranja harizmatičnih profesora predavača u amfiteatrima kojima suvereno vladaju. Novi model, iako prilagođen potrebama novog vremena, na koncu dovodi do razvijanja kulture osrednjosti – baš onakve kakvu jedan birokratski administrativni državni aparat i traži. Dilema je, zapravo, hamletovskog karaktera, a zaključak je za Vebera, u svakom slučaju, pesimističan. Amerikanizacija nemačkih fakulteta se uveliko odvija i ta transformacija se ne može zaustaviti niti sprečiti, a šta će ona doneti Nemačkoj – svakako, po njegovom mišljenju, ne osveščene, proaktivne i kritički nastrojene intelektualce.

Iako je ovaj rad predstavlja kratak osvrt na jednu epizodu iz istorije socioloških ideja, mnoga pitanja koja Veber postavlja početkom dvadesetog veka i danas

su aktuelna. Sredinom dvadesetog veka fenomen omasovljenja visokog obrazovanja ponovo je aktualizovao pitanje podizanja efikasnosti visokog obrazovanja i uvodjenja elemenata angloameričkog modela u evropski visokoškolski prostor. Od tada, postepeno jačanje uticaja angloameričkog modela je konstantno, sve do poslednje u nizu „bolonjske reforme“ visokog školstva koja predstavlja konačnu potvrdu suverene dominacije ovog modela, ne samo unutar evropskog prostora visokog obrazovanja već i u globalnim razmerama.

Literatura

- Aron, Raymond. 1998. Predgovor. U Veber M. *Duhovni rad kao poziv*, 5–54. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka kuća Zorana Stojanovića,
- Arthur, Lore and Brenda Little. 2010. The REFLEX study: exploring graduates' views on the relationship between higher education and employment. http://oro.open.ac.uk/21279/1/Higher_Education_and_Society_Chapter_2_-_The_REFLEX_study.pdf
- Ash, Mitchell G. 2006. "Bachelor of what, master of whom? The Humboldt myth and historical transformations of higher education in German-Speaking Europe and the USA". *European Journal of Education*. 41(2): 245–267. <https://doi.org/10.1111/j.1465-3435.2006.00258.x>
- Bendix, Reinhard. 1966. *Max Weber: An Intellectual Portrait*. London and New York: Routledge.
- Carlsson, Bo, Zoltan Acs, David Audretsch and Pontus Braunerhjelm. 2009. "Knowledge creation, entrepreneurship and economic growth: A historical review". *Industrial and Corporate Change*. 18(6): 1193–1229. <https://doi.org/10.1093/icc/dtp043>
- Eliaeson, Sven. 2000. "Constitutional Caesarism: Weber's politics in their German context". In *The Cambridge Companion to Weber*, edited by S. Turner, 131–148. New York: Cambridge University Press.
- Elster, Jon. 2000. "Rationality, economy, and society". In *The Cambridge Companion to Weber*, edited by S. Turner, 21–41. New York: Cambridge University Press.
- Forfar, David. 1996. "What became of the Senior Wranglers?" *Mathematical Spectrum*. 29 (1). https://clerkmaxwellfoundation.org/WranglersWhatBecame2008_1_24.pdf
- Gerth, Hans and Wright Mills. 1946. *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press.
- Halsey, A.H. 1961. "University Expansion and the Collegiate Ideal". *Higher Education Quarterly* 16 (1): 55–58. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2273.1961.tb00696.x>
- Herbst Mikolaj, Agnieszka Olechincka and Asam Ploszaj. 2011. "Higher education institutions: Potential barriers, costs, opportunities". U *The resource-integrating state: Development potential vs. the quality of public regulations*, edited by Mazur Stanislaw, 107–137. The Malopolska School of Public Administration: Cracow University of Economics. https://www.academia.edu/2351749/Higher_Education_Institutions_Potential_Barriers_Costs_Opportunities
- Ilić, Vladimir. 2017. "Veberova metodološka rešenja na planu proučavanja spasenja". *Pregled* LVIII (1): 69–90.

- Jarić, Isidora i Nataša Jovanović Ajzenhamer. 2020. "The Forgotten Controversy: Evidence for a World of Alternative Values". *Limes Plus* 2, 9–31. doi: 10.5281/zenodo.4621699
- Jeremić Molnar, Dragana i Aleksandar Molnar. 2013. "Lutalački etos i duh romantike. Razmatranja na tragu sociologije Maksa Vebera". *Sociološki pregled XLVII* (3): 355–372. <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0085-6320/2013/0085-63201303355J.pdf>
- Jovanović Ajzenhamer, Nataša. 2019. *Veberovo shvatanje značaja ratničkog ethosa za nastanak i razvoj islama* (doktorska disertacija).
- Kalberg, Stephen. 1980. "Max Weber's Types of Rationality: Cornerstones for the Analysis of Rationalization Processes in History". *The American Journal of Sociology* 85 (5): 1145–1179. <http://www.jstor.org/stable/2778894?origin=JSTOR-pdf>
- Liessmann, Konrad Paul. 2008. *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*. Zagreb; Jasenski i Turk.
- Loader, Colin and Jeffrey C. Alexander. 1985. "Max Weber on Churches and Sects in North America: An Alternative Path toward Rationalization". *Sociological Theory* 3(1): 1–6. doi: 10.2307/202165
- Mazón, Patricia. 2003. *Gender and the Modern Research University: The Admission of Women to German Higher Education, 1865–1914*. Stanford: Stanford University Press.
- Molnar, Aleksandar. 2014. "Predgovor". U M. Veber, *Država: racionalna ustanova države i moderne političke partije i parlamenti: sociologija države*, 9–30. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Offe, Claus. 2005. *Reflections on America. Tocqueville, Weber and Adorno in the United States*. Cambridge: Polity Press.
- Owen, David and Tracy B. Strong. 2004. "Introduction". In M. Weber, *The Vocation Lectures*, x–xvii. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Radkau, Joachim. 2009. *Max Weber: A Biography*. Cambridge: Polity Press.
- Reckling, Falk. 2001. "Interpreted Modernity. Weber and Taylor on Values and Modernity". *European Journal of Social Theory* 4 (2): 153–176.
- Rogers, Howard Jason. 2011. *International Congress of Arts and Science, Volume I Philosophy and Metaphysics*. Cambridge: Cambridge Edition.
- Roth, Guertler. 1976. "History and sociology in the work of Max Weber". *British Journal of Sociology* 27(3): 306–318. <https://doi.org/10.2307/589618>
- Sam, Chanphirun and Peter van der Sijde. 2014. "Understanding the concept of the entrepreneurial university from the perspective of higher education models". *Higher Education* 68 (6): 891–908. doi:10.1007/s10734-014-9750-0
- Schluchter, Wolfgang. 2006. *Grundlegungen der Soziologie. Eine Theoriegeschichte in systematischer Absicht. Morh Sledbbek*. Heidelberg: Mohr Siebeck.
- Veber, Maks. 1998. *Duhovni rad kao poziv*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka kuća Zorana Stojanovića.
- Veber, Maks. 2006. *Politički spisi*. Beograd: "Filip Višnjić" i Službeni glasnik.
- Veber, Maks. 2011. *Protestantska etika i duh kapitalizma*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Veber, Maks. 2014. *Država: racionalna ustanova države i moderne političke partije i parlamenti*. Novi Sad: Mediterran Publishing.

Weber, Max. 1975. *Max Weber: A Biography*. New York: John Wiley & Sons.

Weber, Max. 1989. *Metodologija društvenih nauka*. Zagreb: Globus.

Isidora Jarić

Department of Sociology, Faculty of Philosophy,
University of Belgrade, Serbia

Nataša Jovanović Ajzenhamer

Department of Sociology, Faculty of Philosophy,
University of Belgrade, Serbia

*The Phenomenon of University Americanization:
A Critical Review by Max Weber*

The paper discusses the phenomenon of Americanization of European universities in a historical perspective, referring to the critical comparison of higher education in Germany and the United States, conceived by Max Weber after the experience of his stay at American universities in 1904. In accordance with the subject and goal, the paper is divided into several thematic units that include the historical context of European university development, defining the research question, the historical and theoretical context (his trip to the International Congress of Arts and Sciences in St. Louis and defining two of Weber's key theoretical concepts (rationalization and bureaucratization) which are necessary for understanding his analysis of higher education), consideration of Weber's most important work on this topic (*Wissenschaft als Beruf*), and presentation of the conclusions of our analysis. The paper provides an overview of Weber's comparison of two university models: (a) the American model, which he sees as market-oriented, democratized and meritocratic, and (b) the German model, which he sees as critical, holistic and humanistic. Despite the prevailing opinion in modern Weberology that Weber was an apologist of the way in which American higher education works, in this paper we try to show that Weber in his deliberations offered a far more balanced view of the situation at universities in the two countries (United States and Germany), and that he managed to show different aspects, i.e. the advantages and disadvantages of these two, in many respects different, models of higher education and academic communities derived from them. Although the paper deals with a part of Max Weber's legacy and in that sense with a discussion that is part of the history of sociological ideas, the basic ideas that Weber argues in it have not lost their relevance in contemporary discussions on higher education reform in Europe.

Key words: Max Weber, higher education, bureaucracy, democracy, the process of Americanization

*Le phénomène d'américanisation de l'université:
Une analyse critique de Max Weber*

Ce travail examine le phénomène de l'américanisation des universités européennes dans une perspective historique, tout en offrant un compte rendu de la comparaison critique de l'éducation supérieure en Allemagne et aux Etats-Unis conçue par Max Weber suite à son expérience du séjour dans des universités américaines en 1904. En accord avec l'objet et l'objectif, ce travail est divisé en plusieurs unités thématiques qui englobent le contexte historique du développement de l'université européenne, la définition de la question de recherche, le contexte historique et théorique (sa participation au Congrès international de l'art et de la science à St. Louis et la définition de plusieurs concepts théoriques des plus importants (rationalisation, bureaucratie) nécessaires pour la compréhension de l'analyse wébérienne de l'éducation supérieure), l'analyse de l'œuvre la plus importante de Weber sur ce sujet (*Wissenschaft als Beruf*), puis l'exposé des conclusions de notre recherche. Dans ce travail est donné un aperçu de la comparaison des deux modèles d'universités faite par Weber: modèle orienté vers le marché, démocratisé et méritocrate (américain) et celui dont l'orientation est critique, holistique et humaniste (allemand). En dépit de l'opinion ancrée dans la wébériologie contemporaine soutenant que Weber était un apologiste de la manière dont fonctionne l'éducation supérieure américaine, nous tentons dans ce travail de montrer que le classique de la sociologie a donné une vision bien plus modérée de la situation dans les universités de deux états, puis qu'il a réussi à montrer des nuances variées, autrement dit des avantages et des inconvénients des modèles différents de l'éducation supérieure et de la communauté académique.

Mots clés: Max Weber, éducation supérieure, bureaucratie, démocratie, processus d'américanisation

Primljeno / Received: 9.10.2021

Prihvaćeno / Accepted for publication: 23.10.2021